

Folklor xalq həyatının əks-sədasıdır

(əvvəli 19 mart tarixli sayımızda)

Güney mahalında şifahi xalq ədəbiyyatının bir qolu da öcəşmələr və sataşmalardır. İki nəfər arasında deyilən qafiyəli söz və cümlələrdən təşkil olan öcəşmə və sataşmalar Güney Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının lap çox boyalı janrlarındandır. Belə ki, öcəşmə və sataşmalarda həyatın bütün yönlərindən danışmaq mümkündür və onlar şifahi xalq ədəbiyyatının başqa qolları kimi bütünlüklə ata-babaların irsi deyil, yəni hamısı keçmiş dövrlərdən qalmayıb, hətta bəziləri günümüzdə yaranıb və el-elat arasında işlənir. Bu tip öcəşmə və sataşmalar bəzən saxlanılır, bəzən də unudulub gedir. Çünki onlar işlənən vaxtın ehtiyacı olaraq meydana gəlir, iki adamın arasında deyilən gündəlik sözlər kimi yaranır. Demək, öcəşmə və sataşmaların janrı və çevrəsi əski çağlardan qalmış olsa da, onun danışığı və içinə aldığı terminlərin bir çoxu günümüzdə də meydana gələ bilər. Örnək olaraq, bir adam başqa bir adama öcəşmək və sataşmaq istədikdə, yəni onu ələ salmaq fikrinə düşdükdə, öncə bir sözü ona dedizdirir. Qarşısındakının niyyətindən xəbərsiz olan həmin şəxs istənilən sözü deyir. Həmin sözün deyilməsini gözləyən bu adam da söylədiyi söz ilə qafiyələnən bir atmaca və ya öcəşməni ona deyir. Məsələn:

- Deginən badam.

- Badam.

Badam sözünün deyilməsini gözləyən əvvəlki adam da bu adamın sözünə cavab olaraq deyir:

- Olmadın adam

Və ya

- Deginən maral.

- Maral.

- Kül kimi qaral.

Öcəşmə, sataşma və atmacalarda söyüş tipli sözlər də işlənir. Söyüş anlamı daşıyan sözlər alqışlarda da işlənə bilər, dava-dalaşda və barışda, tənqid və təhqirdə, hətta öy-

rətmək prosesində də ola bilər:

- deginən bir

- yerə gir.

- beş

- burnunla yeri eş.

- deginən at

- min, yolla çap.

Lətifələr Güney folklorunun insanlarda gülüş, xoş əhvali-ruhiyyə yaradan, ürəyəyatan janrıdır. Sadə xalq dilində deyilən və ilk baxışda gülüşə səbəb olan bu lətifələrdə, əslində elə o gülüşün arxasında gizlənən ironiya, yumor, hətta güclü satira elementləri olur. Orijinallığı ilə seçilən "Özü bəs deyildi, nənəsinə də öyrədir" adlı lətifədə deyilir: "Bir gün nənə kiçik oğlunu misgərin yanına aparıb ondan xahiş edir ki, uşağı şagirdliyə götürsün və ona da misgərliyi öyrətsin. Usta razılaşıq. Lakin bir neçə gündən sonra oğlan işə gəlmir. Oğlanın işə gəlmədiyini görüb narahat olan usta onların qarısına gəlir. Qapını açan qarından oğlunun dükanına niyə gəlmədiyini soruşur. Nənə də onun artıq misgərliyi öyrəndiyini deyir. Bu zaman usta - "Ay balam, bu oğlan nə tez misgərliyi öyrəşdi?" sualına nənə cavab verir: - "Usta, oğlum deyir ki, misi qoyarsan oda, olar isti, tapdalayarsan olar isti. Dövrəsini bir az qatlayarsan, olar məcməyi, bir az da dərin olsa, olar qablama...".

Nənənin cavabından hirsələnən misgər deyir:

- "Özü bəs deyildi, nənəsinə də öyrədir".

"Bir gün Molla görür ki, bir qrup insan yerin mərkəzi haqqında mübahisə edir. Yaxınlaşıb məsələni öyrənir. O zaman insanlar mollaya müraciət edirlər ki, ay molla, sən də görək, yerin mərkəzi haradadır? Molla deyir, niyə əsəbiləşirsiniz, elə mən durduğum yerdədir. Camaat təəccüblə ona baxanda Molla deyir, niyə təəccüb edirsiniz, inanmırsız, ölçün!..".

Esmira FUAD,
filologiya elmləri doktoru.